

דף שבועי

בס"ד

פרשת בשלח, תשפ"ג, מספר 1506

פרשת המן ו"ממחרת השבת"

מאיר מוניץ

יש סתירה בין הפרשה בספר ויקרא, בפרשת אמור, למה שנכתב בדברים: "שָׁבְעָה שָׁבַעַת תִּסְפָּר לָךְ מִהַחֵל חֲרָמֶשׁ בְּקִמָּה תַּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבְעוֹת" (דב' טז:ט), ולפי זה יש להבין את מסורת חז"ל כמי שבאה ליישב את הסתירה.⁴

אלא שיש לשים לב שקושי זה בהבנת הפסוקים לפי מסורת חז"ל, נובע מההבנה הפשוטה שלנו את משמעות המילה "שבת", כמתייחסת ליום השביעי בשבוע. כדי להבין מושג הנמצא בתורה, יש להיזהר מאנכרוניזם, דהיינו, מלבסס את הבנת הפסוקים על המשמעויות שיש למילים בעברית כיום.⁵ עלינו לנסות להבין את המילים במשמעות שהייתה להן בהקשר ובזמן שבו נאמרו הדברים.

כדי לנסות להבין מה הייתה משמעות המילה "שבת" באוזני דור המדבר, יש לבדוק בקפדנות את המקראות. באופן מפתיע למדיי נמצא, שמילה זו מופיעה לראשונה רק בפרשתנו, בתיאור של ירידת המן. בסיפור הבריאה היא אינה נמצאת; שם מדובר רק על 'היום השביעי'. יתרה מזו, לא רק שהמילה מופיעה

הביטוי "ממחרת השבת" מופיע בפרשת אמור (וי' כג:יא, טו, טז) בקשר להנפת העומר, ספירת העומר וחג השבועות, ופירושו היווה סלע מחלוקת משמעותי בין הפרושים והצדוקים בימי הבית השני. מסורת חז"ל מפרשת ש'ממחרת השבת' מתייחס ליום שלמחרת החג הראשון של פסח. לעומתם, שיטת הצדוקים (והשומרונים והאיסיים) ומאוחר יותר הקראים היא שהכוונה למחרת היום השביעי בשבוע ("שבת בראשית"). מאז ועד היום נכתבו דיונים ופירושים רבים מאוד סביב הנושא,¹ אך אפילו כאן ניתן עדיין לחדש ברוח "הפשטות המתחדשים בכל יום" (כדברי רשב"ם בפירושו לבראשית לז:ב). בשורות הבאות אבקש להציג פירוש חדש, שאת עיקריו פרסם איתמר כסלו במאמר בכתב העת "מגדים",² ופירוש זה מבוסס בעיקר על עיון בפרשת המן שבפרשתנו.

דומה שגם לאחר כל ההסברים, התירוצים וההוכחות לכך ש'ממחרת השבת' מתייחס לט"ז בניסן, שהוא היום שממחרת החג הראשון של פסח, עדיין נשאר קושי מסוים בפשט הכתוב, בשל העובדה שהתורה מכנה יום זה – "שבת". אולי משום כך סברו כמה מן הפרשנים, שיש להודות שאכן פשט הכתובים מתייחס לשבת בראשית, וניסו ליישב זאת עם מסורת חז"ל בדרכים שונות: למשל, להסביר שהתורה רק נותנת דוגמה, על דרך משל, של מקרה שבו יום טוב ראשון של פסח חל בשבת,³ או להצביע על כך שאמנם

1 ריה"ל בפירושו לפרשת אמור (עיונים בפרשות השבוע, סדרה ראשונה, ירושלים תשס"ב, חלק ב, עמ' 94-109). ראו גם את מה שכתב דוד הנשקה, "ממחרת השבת" - מבט חדש, מגדים יד (תשנ"א), עמ' 9-26.

2 כן מפרש הרב מרדכי ברויאר (פרקי מועדות, ירושלים תשמ"ו, עמ' 347-378), וראו בעקבותיו את דברי דוד הנשקה במאמרו, לעיל הערה 3.

3 לדוגמה, המילים "דשן" בתנ"ך ו"לדשן" בחז"ל, שינו את משמעותן במידה רבה בעברית של היום. המשמעות המרכזית שלהן בתורה מתייחסת לאפר ולשאריות שעל המזבח, ואילו כיום המושג משמש בעיקר לתיאור של העשרת האדמה בחומרים מזינים (משמעות שחודשה מהשימוש השני שיש בתנ"ך למושג "דשן", כמשהו שמן ושבוע). לכן לדובר העברית כיום קשה להבין מבחינה לשונית את פשט הפירוש המסביר את המושג דישון המזבח כמתייחס לפינוי האפר ממנו.

* ד"ר מאיר מוניץ, מזכיר המערכת בהוצאת בר-אילן.
** לע"נ אימי חיה סימה בת חנא וטייבל הכ"מ.

1 ראו, למשל, סיכומי שיטות ודעות בפירוש רד"צ הופמן לוי' כ"ג, או את שורת המאמרים שהתפרסמו בנושא בכתב העת מגדים בגיליונות ד, יג, יד, טז ולח.

2 א' כסלו, "והאכילנו את המן ונתן לנו את השבת" – למשמעות 'ממחרת השבת', מגדים טז (תשנ"ב), עמ' 43-53.

3 כך היא דעת רבי יהודה הלוי (ספר הכוזרי, מאמר שלישי מא), וראו את דיונו של הרב אלחנן סמט על שיטת

לפסוקים אלה יש זיקה ברורה לציווי על הנפת העומר (הכפילות של: קלוי/וקלי; בעצם היום הזה/עד עצם היום הזה):

כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה והבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הכהן. והניף את העמר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן... ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה (וי' כג:י, יד).

אם נצרף את כל הנתונים שראינו עד כאן, הרי שמהתיאור בספר יהושע עולה שהמן פסק ביום ט"ו בניסן לאחר הכניסה לארץ. בני ישראל מצטווים בספר ויקרא להקריב את העומר רק אחרי כניסתם לארץ ובתאריך של "ממחרת השבת". ראינו בספר שמות שהשימוש הראשוני וההגדרה של המושג "שבת" באוזניהם של בני הדור ההוא קשורים קשר אמיץ למן, ליום שבו אין הוא נמצא. לכן נוכל להבין שהמושג "ממחרת השבת" יכול היה להתפרש בפשטות כמכוון למחרת היום שבו יפסיק המן לחלוטין; **ממחרת היום שבו ישובת המן**, והוא ממחרת היום הראשון של חג המצות, היום שבו פסק המן סופית לאחר הכניסה לארץ בימי יהושע.

הדיון הרחב והעתיק על "ממחרת השבת" עדיין לא מוצה ככל הנראה, והוא אף מרבה הסתעפויות וענפים בדור האחרון. בדברינו כאן רק ביקשנו ("על קצה המזלג") להפנות את תשומת הלב לפירוש שהתחדש בסוגיה זו, ועוזר ליישב את מסורת חז"ל עם פשוטי המקראות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 בירושלמי (חלה פ"ב ה"א, נח ע"ב) יש מחלוקת בפירוש הפסוקים ביהושע באשר להבנת הביטוי "ממחרת הפסח". דברינו כאן הם לשיטת מי שמפרש שם שהמן פסק בט"ו בניסן. וראו על כך באריכות במאמרו של כסלו, לעיל הערה 2.
7 המילה "עומר" עצמה מרמזת גם היא על זיקה לפרשת המן, שם נצטוו ללקט "עמר לגלגלת" (טו:טו).

בפרשתנו לראשונה, אלא שהניסוח כאן נראה ממש כמי שמבקש להגדיר את המילה ולתת לה משמעות:

ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה. ויאמר אליהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש לה' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר. וניחו אתו עד הבקר כאשר צוה משה ולא הבאיש ורמה לא היתה בו. ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצא אהו בשדה. ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו. ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט ולא מצאו. ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותורתתי. ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שמ' טו:כב-כח).

היום השביעי המוכר, מקבל כאן את השם "שבת" ומוכרז כיום שבתון שה' נותן לישראל. יש לציין שאנחנו עדיין לפני מתן תורה, ולפני עשרת הדברות שבהן נכלל הציווי המלא על השבת (ואין כאן מקום להאריך בשאלה אילו מצוות ניתנו בפרשתנו, עוד לפני מתן תורה). על כן המשמעות המילולית של המילה שבת באוזני השומעים היא ברורה: "וביום השביעי שבת לא יהיה בו" (שמ' טו:כו) – היום השביעי נקרא שבת, דהיינו היום שבו המן שובת!

בסופה של פרשת המן ישנו פסוק יוצא דופן במעט, המקדים ומתאר את העתיד לבוא, ומקשר את פרשת המן למה שיקרה לאחר הכניסה לארץ בימי יהושע:

ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען (שמ' טו:לה).

בתחילת ספר יהושע אנו מוצאים תיאור מפורט של אירוע זה:

ויחננו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו. ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה. וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא (יה' ה:יב).